

Надія Наумова

кандидат філософських наук, доцент Севастопольського
економіко-гуманітарного інституту

Ганна Пирог

старший викладач кафедри психології Севастопольського
міського гуманітарного університету імені кн. Володимира

РЕЛІГІЙНО-ЦІННІСНА ПРОБЛЕМАТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ

У статті аналізуються особливості християнських ціннісних орієнтацій, закладені в українській філософській думці, з'ясовується специфіка розуміння християнських цінностей у працях українських філософів Ф.Скорини, Г.Сковороди, П.Юркевича, Т.Шевченка, М.Костомарова, П.Куліша, М.Драгоманова, І.Франка.

Ключові слова: цінності, християнство, українські філософи.

На сучасному етапі розвитку суспільних інститутів в Україні значну увагу привертає до себе дослідження ціннісного аспекту релігії. В умовах економічної, політичної і духовної кризи у суспільстві має місце звернення до християнства як основи духовності і національної культури. Християнство в Україні історично було і є домінуючою релігією, і традиційно саме християнські цінності впливали на формування й розвиток української культури, політики, освіти, науки, інших сфер суспільного та духовного життя.

Категорія цінності у сучасних українських дослідженнях з релігієзнавства використовується досить часто, насамперед коли мова про кризу духовності суспільства. При цьому духовність розглядається тут як невід'ємна, найважливіша частина життя людини і суспільства в цілому (у працях А.Колодного, Л.Филипович, О.Бучми, С.Свистунова та ін.), пов'язана з християнським етичним вченням і християнськими цінностями зокрема (О.Недавня, Л.Чупрій). На науково-практичних конференціях стали темою широкого обговорення проблеми християнських цінностей, зокрема такі: питання християнської моралі, її ідеалів [1]; загальнолюдські і національні компоненти у моральних ідеалах християнства, етичні орієнтири в спадщині Г.Сковороди, А.Шептицького, І.Огієнка [4]; проблеми впливу релігійних цінностей на становлення сучасного українського суспільства [2], на формування особистості, світогляду, культури [3].

Розуміння сучасного стану релігійно-ціннісної проблематики і особливостей українських ціннісних орієнтацій можливе тільки на основі аналізу історичної спадщини української філософії. Праці українських

філософів з аксіологічної проблематики мають свої специфічні особливості, зумовлені національною традицією, історичними й культурними факторами.

Значною мірою посприяли розвиткові української та всієї східнослов'янської науки і культури праці Ф.Скорини. Його творчість є унікальним поєднанням релігійного світовідчуття і наукового підходу до релігії. Використання рідної мови у перекладі Біблії сприяло демократизації культури і зробило її здобутком широких кіл. Наближаючи Біблію до звичайного мирянина, Скорина утверджував принцип особистого розуміння Слова Божого і безпосереднього усвідомлення віри. А це зумовлювало перелом у характері мислення людини середньовіччя, відкривало для неї можливості вільного осягнення здобутків передової світової думки, наукового (починаючи з аналізу біблійного матеріалу) пошуку, вело до емансипації духовного світу, звільнення від церковного авторитаризму.

Джерелами для глибшого розуміння ціннісних основ української філософії є твори видатних українських філософів, письменників та суспільних діячів. Насамперед, йдеться про творчість Г.Сковороди. Його релігійно-ціннісні уявлення ґрунтувалися на ідеї «внутрішньої людини», він розглядав як вище щастя єднання людини з Богом, повне психологічне злиття з ним. У своєму пізнанні Сковорода прагнув до містичної свідомості, пізнання в собі «внутрішньої людини». Присвятивши себе внутрішньому безпосередньому єднанню з Богом, поставивши в центр свого вчення духовне богопізнання, філософ саме у такий спосіб визнав пріоритет християнських цінностей. Сковорода засвідчив український дух, відобразив у своїй творчості характерні риси українців: перевагу внутрішніх переживань над зовнішньою діяльністю, відсутність претензій на значимість у світі. Ці особливості українства вплинули на його релігійність і знайшли відображення в його ціннісних уявленнях.

Самобутній підхід до ціннісних уявлень простежується у творчості П.Юркевича. Суть корінної переорієнтації філософського мислення він бачить у розробці і вирішенні філософських проблем із позицій загальних цінностей людського роду. Його філософія спрямована на мету і сенс існування людства, духовні потреби, ідеали вищого й вічного. Заперечуючи абсолютизацію раціонального інтелектуального моменту у свідомості конкретної людини та у духовному житті суспільства, Юркевич наполягає на значимості емоційних, внутрішніх, «інстинктивних» нахилів, прагнення до віри, вищого і святого в процесі духовного пізнання світу й самопізнання людства. Питання про ціннісне ставлення людини до Бога, вважає Юркевич, виникає не як випадкове, а необхідне — як

духовне завдання людства, вираження його вічної потреби в самоосмисленні. Проблему релігійного світогляду і його ціннісних основ Юркевич розглядає через звертання до людини, багатства її внутрішнього світу, пошуку змісту свого існування, утілення вищого й вічного у своєму індивідуальному досвіді. Серце для філософа є основою цінностей, носієм усіх фізичних, духовних та істинних сил людини, осередком його морального й релігійного життя, пізнавальної діяльності, джерелом невичерпного багатства його внутрішнього світу.

Християнська релігія в розумінні Юркевича виступає як ціннісне ставлення до світу, тому що вона дає людству можливість усвідомити своє місце й зміст у цілісному потоці божественного творення світу. Прагнення уселюдської свідомості прилаштовувати свій реальний розвиток під ідеали вимагає з'ясування вищих цінностей людського роду. Закономірне духовне піднесення людства від тваринного егоїзму до вершин релігійного світогляду покликане привести людство до єдності і мирного союзу на основі загальної релігійної духовності.

Завдяки найглибшому розумінню християнських ціннісних категорій Т.Шевченком у його творчості знайшли своє відображення народні уявлення про природу Бога: «Милосердний Бог — моя нетлінна надія!». Бог у нього постає як ідеал добра, вищої справедливості, правди, як уособлення людської совісті, моралі, світлого майбутнього, бажаного в житті. Як ідеал добра й правди Бог може бути тією силою, яка покликана утверджувати своєю діяльністю справедливість у світі, карати усіх, хто відхиляється від норм людського співжиття, які стверджуються релігією. Бог виступає як щось усесильне, усемилолюбиве, усезнаюче, як невідоме й незбагненне явище, без утручання якого ніщо не може відбутися. Бог для Шевченка — це «Дух Правди Христової», Бог і правда з'єднані так, що «де немає Бога — там немає Правди». Тому відродження України він пов'язує з утвердженням правди як божественного прояву.

У творчості М.Костомарова і П.Куліша було чітко сформульоване розуміння християнських цінностей у їхньому нерозривному зв'язку з національними українськими ідеями. На основі біблійного вчення вони говорять про священне значення долі українського народу. Такий підхід став традиційним для українських християнських філософів та теологів протягом ХІХ–ХХ ст.: практичне розуміння й використання християнської аксіології для національної ідентифікації, визначення специфіки української духовності при відсутності інтересу до теорії аксіології.

Для української філософської думки характерним є і критичне ставлення до християнських цінностей, зокрема у творчості М.Драгоманова,

І.Франка, але, знову ж, в осмисленні їх значення для свого народу, його історичної долі.

Питання про співвідношення національних і релігійних цінностей, їхньої ролі в історичному й національному розвитку України поставало у творчості М.Драгоманова. Відзначаючи негативну роль православ'я, уніатства й католицизму в історії українського етносу, Драгоманов у той же час припускав, що на противагу їм протестантизм міг би стати в житті українського народу більш прогресивним чинником. Його значення в розвитку національної духовної культури він бачив у тім, що протестантський напрямок вільніший за духом, тут декларувалися цінності людського розуму, прогресу, вільнодумства. Протестантизм передбачав свободу совісті, сприяв залученню народних мов до церковних богослужінь, а отже, й охороняв їх від виродження. Драгоманов зазначав, що першопричиною більшості соціальних рухів була боротьба за віру проти насильно нав'язаного домінування будь-якої релігії. У той час релігійна форма була ще й гальмом соціального прогресу.

Особливо наголошує на моральному значенні християнських цінностей і надає їм великої ваги І.Франко. Для нього релігія є способом утвердження в людині і суспільстві правильних морально-етичних ідеалів, насамперед любові до добра і справедливості. Основним змістом науки і релігії має стати не лицемірство і політична кон'юнктура, а служіння єдиному Богу — утіленню цінностей добра й справедливості, які остаточно забезпечують духовно-культурний і матеріальний прогрес. У творчості Франка релігія пов'язана передусім із морально-етичними цінностями, водночас прослідковується й атеїстична критика релігії, яка до непристойності розвинулася в офіційній радянській філософії.

Проведений нами аналіз дає нам можливість з'ясувати специфічні особливості християнської аксіології у викладі вітчизняних філософів. В історії вітчизняної філософії ціннісну проблематику можемо поділити за двома основними напрямками: християнським і критичним. Загальними рисами українських християнських філософів у ціннісному відношенні є кардіоцентричність і антропоцентричність, засновані на глибокій релігійності, емоційно-особистісному прийнятті християнства. Практичність, «приземленість» української філософської думки не заважала, а, навпаки, сприяла виробленню й розвитку цінностей духовного характеру, заснованих на християнському вченні. Критичний напрямок не відкидав роль християнських цінностей, визнавалося лише їх значення як морально-етичних регуляторів і фактора духовного й культурного розвитку.

У сучасних українських дослідженнях з релігієзнавства спостерігається повернення до визнання цінностей християнства і його духовних першоснов. Стан розробки релігійно-ціннісної проблематики показує необхідність її самостійного наукового вивчення і в цьому аспекті важливим є осмислення природи християнських цінностей, розуміння і пояснення їх сутності, з'ясування їх основних характеристик, визначення форм існування, структурних рівнів організації і закономірностей розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Людина: дух, душа, тіло: Матеріали IV Міжнародної науково-теоретичної конференції. — Суми: Собор, 2000. — С.106–108.
2. Моральна цінність християнства і відродження національної школи: Доп. наук.-практ. конф. / За ред. В. Кухарського, А. Крижанівського. — К.; Тернопіль: Відродження, 1995. — 67с.
3. Свистунов С. Трансформація релігійної духовності // Українське релігієзнавство: Бюлетень Української асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. — 2000. — Вип. 13. — С. 3–13.
4. Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Острог, 1995. — 56 с.

THE RELIGIOUS VALUES PROBLEMATIC IN THE UKRAINIAN PHILOSOPHY

Nadij Naumova, Anna Pirog

An article is devoted to the analyse of the Christian values orientations features in the Ukrainian philosophy and the specificity of Christian values understanding, proceeding from the Ukrainian philosophers works of the F.Skorina, G.Skovoroda, P.Urkevich, T.Shevchenko, M.Kostomarov, P.Kulish, M.Dragomanov, I.Franko.